

Tomislav Šeparović

Skupni nalaz novca iz 5. i 6. stoljeća na lokalitetu Klapavice – Crkvina kod Klisa*

UDK: 904 : 737.1 (497.5 Klis) "04/05"

737.1 (497.5 Klis) "04/05"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1. 9. 2009.

Prihvaćeno: 5. 9. 2009.

Tomislav Šeparović

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika

HR, 21 000 Split

S. Gunjače b.b.

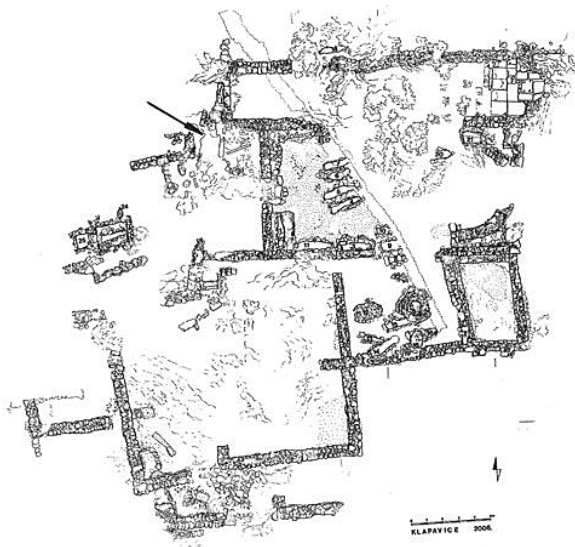
tomislav.separovic@mhas-split.hr

| 27

U radu se objavljuju novci iz skupnog nalaza otkrivenog tijekom arheoloških istraživanja na lokalitetu Klapavice – Crkvina, oko 2 km sjeveroistočno od Klisa. Riječ je o zlatnom i srebrnom novcu kovanom pretežno na Zapadu u ime istočnorimskih i bizantskih careva, dok ih je dio emitiran iz kovnice grada Konstantinopola. Taj skupni nalaz značajno je svjedočanstvo o razdoblju Justinijanove rekonkviste i, s obzirom na novac koji je terminus post quem, vjerojatno se može povezati sa sukobima bizantske vojske i Ostrogota u Saloni i oko nje godine 535. i 536.

Ključne riječi: *ostrogotski novac, bizantski novac, Klapavice, Klis, Salona, Ostrogoti, Bizant, Justinijanova rekonkvista*

* Rad posvećujem akademiku Stjepanu Gunjači, o 100. obljetnici njegova rođenja

Tlocrt lokaliteta s položajem nalaza

28

Numizmatička zbirka Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu obogaćena je nedavno novim vrijednim nalazom. Tijekom arheoloških istraživanja koja je Muzej proveo na položaju Crkvina u Klapavicama kod Klisa, uz brojne značajne nalaze, otkrivena je skupina zlatnoga i srebrnog novca iz 5. i 6. stoljeća.¹

Klapavice su zaselak smješten oko dva kilometra sjeveroistočno od grada Klisa. S položaja Crkvina uz suvremenu cestu Split–Sinj već je od godine 1904. Arheološki muzej u Splitu nabavljao ulomke crkvenog namještaja. Na tom položaju Muzej je istraživao godine 1906., kada su otkriveni ostaci starokršćanske arhitekture i dosta pokretnog materijala.² U međuvremenu prošlo je cijelo jedno stoljeće kako se na Klapavicama nije istraživalo, a mnogi predmeti koji su pronalazeni prilikom obrade zemljišta završili su u privatnim kolekcijama.³ Tako je kod sakupljača završio i veći broj primjeraka rimskog novca, a prema nekim podacima na lokalitetu je devastiran grob u kojem su bila dva zlatnika.

Krajem godine 2005. lokalitet je bio u vrlo lošem stanju, potpuno zatrpan otpadom, i jedino je najjužniji objekt na terenu, cisterna za vodu, bio vidljiv.

U organizaciji Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika na proljeće godine 2006. započela su sustavna arheološka istraživanja.⁴ Tijekom istraživanja pronađeno je obilje arheološke građe, među kojom

Klapavice–Crkvina nakon istraživanja

Narteks crkve s položajem nalaza

znatan dio čine numizmatički nalazi. Otkriveno je više od 300 komada pojedinačnoga kasnorimskog i bizantskog novca, koji je sada na konzervatorskoj obradi. O njima će se moći više govoriti kada budu očišćeni i konzervirani.

Skupni nalaz zlatnoga i srebrnog novca otkriven je pod podom nartekse crkve, točnije, u njegovom sjeverozapadnom kutu, u šupljini kamenog živca. Pretpostavljamo da su novci bili pohranjeni u platnenoj vrećici, dakle osjetljivom organskom materijalu, koji u zemljanim uvjetima nije mogao biti sačuvan. Novac je pronađen razasut, što se možda može objasniti djelovanjem vode ili glodavaca.

Nalaz se sastoji od 17 primjeraka novca: 14 primjeraka čine zlatne tremise, dok su 3 srebrne ¼ silikve. Novci se većim dijelom mogu pripisati kovnicama pod kontrolom ostrogotskih vladara, uz jedan vjerojatno Odoakarov kov. Za neke pak primjerke utvrđeno je da su emitirani iz kovnice u Konstantinopolu. Neki komadi, međutim, po svojim značajkama odudaraju od do sada poznatih primjeraka pa stoga preciznije nisu mogli biti

1 Zahvaljujem voditelju istraživanja Hrvoju Gjurašinu koji mi je ovaj vrijedni nalaz prepustio za objavu. Zahvalnost dugujem i kolegi Anti Jurčeviću na izrađenim fotografijama.

2 Bulić 1907.

3 Gjurašin 2007, str. 406.

4 Gjurašin 2006; Gjurašin 2007.

određeni.⁵ Tako i pitanje kovnice za neke od njih ostaje otvoreno.⁶ Najmlađi novac $\frac{1}{4}$ silikve ostrogotskog vladara Atalarika, kovan u Justinijanovo ime, predstavlja *terminus post quem* za dataciju cijelog nalaza.

U popisu novca koji slijedi nastojali smo sve primjerke što točnije opisati i barem ih približno odrediti po relevantnoj literaturi. Carevo poprsje kod svih je primjeraka okrenuto nadesno, tako da to nismo navodili u opisu. Kod tremisa javljaju se dva tipa reversa koja smo označili na sljedeći način:

(A) – Križ unutar vijenca.

(B) – Viktorija ide naprijed, glava lijevo, u desnici drži vijenac, kuglu s križem u ljevici.⁷

SKRAĆENICE

BNP	Morrisson 1970
MEC	Grierson & Blackburn 2006
MIB	Hahn 1973
RIC	Kent 1994

Katalog nalaza

1. Uime Leona I

Tremisa; 1,39 gr; 15 mm; k 6

Av. D N LEO PE – RPET AVG

Rv. (A)

U odsječku CO?OB

Nepoznata zapadna barbarska kovnica 457.–473 g.

RIC ?⁸

Inv. br. 2806

2. Odoakar uime Zenona

Tremisa; 1,46 gr; 13 mm; k 5

Av. D N ZENO – PERP F AV

Rv. (A)

U odsječku COMOB

Kovan vjerojatno u Italiji 476.–491. g.⁹

RIC ?¹⁰

Inv. br. 2807

3. Uime Zenona¹¹

Tremisa; pozlaćen; 1,31 gr; 15 mm; k 6

Av. D N ZENO – PEPP AVG

Rv. (B) VICTORIAAVCVSTVRVM¹²

U polju d. zvijezda¹³

U odsječku CIONOB

Imitacija kovana negdje na zapadu od 489. do 9. travnja 491. g.

Ad Demo 1994., str. 106/249.¹⁴

Inv. br. 2808

5 Kod determinacije pojedinih primjeraka savjetom mi je puno pomogao kolega Željko Demo, te mu ovom prilikom najtoplije zahvaljujem.

6 Ovdje valja skrenuti pozornost na djelovanje kovnice u Saloni krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina petog stoljeća. O tome vidi u: Demo 1988. Jesu li iz te kovnice emitirani neki primjerci iz Klapavica, u ovom je trenutku prerano govoriti.

7 Na primjercima koje je kovao Teodorik u ime Anastazija u rimskoj kovnici Viktorija drži nogu na kugli. Detaljnije o ovome tipu reversa u: Demo 1994, str. 126, 127, 132, 133.

8 Legenda i tip je poput mediolanskih kovova vidi: RIC X str. 393,394,398.

9 Legenda se ne podudara s poznatim primjercima u RIC-u.

10 Vidi RIC X, str. 444, 446, 448.

11 Veliko je pitanje može li se ovaj primjerak pripisati Ostrogotima.

12 U legendi S naopako.

13 Zanimljivo je da se na svim tremisama s Klapavica kovanim u ime Zenona javlja osmerokraka zvijezda u polju reversa. To inače nije karakteristika prvih ostrogotskih emisija u Italiji. One imitiraju konstantinopolske kovove i po svoj prilici mogu se datirati u zadnju godinu Zenonove vladavine.

14 O onovremenim imitacijama vidi: Demo 1994, str. 157.

4. Uime Zenona

Tremisa; pozlaćen; 1,24 gr; 14,5 mm; k 6

Av. D N ZENO – PERP AVG

Rv. (B) VICTORIA AVCVSTORV?

U polju d. zvijezda

U odsječku COMOB

Imitacija kovana negdje na zapadu od 489.– do 9. travnja 491. g.

Ad Demo 1994, str. 76/1.

Inv. br. 2809

7. Teodorik u ime Anastazija

Tremisa; 1,49 gr; 13 mm; k 6

Av. D N ANASTA – SIVS P F AVC

Rv. (B) VICTORIAAVCVSTOROM¹⁸

Zvijezda u polju l. i d.

U odsječku COMOB

Kovnica: Roma

MIB, 11

Inv. br. 2812

30 |

5. Teodorik uime Zenona

Tremisa; 1,41 gr; 15,5 mm; k 6

Av. D N ZENO – PERP AVG

Rv. (B) VICTORIAAVCVSTORVM

U polju d. zvijezda

U odsječku COMOB

Kovnica: Italija od 489.– do 9. travnja 491. g.

Ad Demo 1994, str. 76/1.

Inv. br. 2810

8. Teodorik uime Anastazija

Tremisa; 1,40 gr; 14 mm; k 5

Av. D N ANASTA – SIVS P F AVC

Rv. (B) VICTORIAAVCVSTORVMT

U odsječku COMOB

Zvijezda u polju l. i d.

Kovnica: Roma

MIB, 11; Demo 1994, str. 77/11

Inv. br. 2813

6. Zenon

Tremisa; 1,47 gr; 14,5 mm; k 6

Av. D N ZENO – PERP AVG

Rv. (B) VICTORIAAVCVSTORVM¹⁵

U polju d. zvijezda

U odsječku CONOB¹⁶

Kovnica: Vjerojatno Konstantinopol 476.–491. g.

RIC?¹⁷

Inv. br. 2811

9. Teodorik uime Anastazija

Tremisa; 1,37 gr; 13,5 mm; k 5

Av. D N ANASTA – SIVS P F AVC

Rv. (B) VICTORIAAVCVSTORVMT

Zvijezda u polju l. i d.

U odsječku COMOB

Kovnica: Roma

MIB, 11; Demo 1994, str. 77/11

Inv. br. 2814

15 Skrećem pozornost na pogrešku u legendi.

16 Loše vidljivo.

17 Legenda ne odgovara ni jednoj iz RIC – a na str. 308.

18 Nastavak ...ROM, slično vidi u: Demo 1994, str. 132.

10. Teodorik uime Anastazija

Tremisa; 1,41 gr; 14,5 mm; k 6
 Av. D N ANASTA – SIVS P P AVC
 Rv. (B) VICTORIAAVCVSTORVM
 U polju d. zvijezda
 U odsječku COMOB
 Kovnica: Mediolan
 MIB, 22
 Inv. br. 2815

11. Teodorik uime Anastazija

Tremisa; 1,38 gr; 15 mm; k 5
 Av. D N ANASTA – SIVS P P AVC
 Rv. (B) VICTORIAAVCVSTORVM
 U polju d. zvijezda
 U odsječku COMOB
 Kovnica: Mediolan
 MIB, 22
 Inv. br. 2816

12. Anastazije

Tremisa; 1,42 gr; 15,5 mm; k 5
 Av. D N ANASTA – SIVS P P AVC
 Rv. (B) VICTORIAAVCVSTORVH
 U polju d. zvijezda; u polju l. urezan križ
 U odsječku CONOB
 Kovnica: Konstantinopol
 BNP str. 20/26
 Inv. br. 2820

13. Anastazije

Tremisa; 1,48 gr; 15 mm; k 6
 Av. D N ANASTA – SIVS P P AVC
 Rv. (B) VICTORIAAVCVSTORVH
 U polju d. zvijezda
 U odsječku CONOB
 Kovnica: Konstantinopol
 BNP str. 20/24
 Inv. br. 2821

14. Anastazije

Tremisa; 1,49 gr; 14/15 mm; k 6
 Av. D N ANASTA – SIVS P P AVC
 Rv. (B) VICTORIAAVCVSTORV?
 U polju d. zvijezda
 U odsječku CONO?
 Kovnica: Konstantinopol?¹⁹
 BNP ?²⁰
 Inv. br. 2822

15. Teodorik uime Anastazija

¼ silikva; 0,87 gr; 12,5 mm; k 6/7
 Av. D N ANASTASIVS P AVG²¹
 Rv. INVIC – TA ROMA
 Monogram, iznad križ, ispod zvijezda
 Kovnica: Mediolan
 MIB, T 38, 44b; MEC, str. 430, T. 7, 120
 Inv. br. 2817

19 Znak pitanja je zbog nejasnoća u legendi reversa i odsječka.

20 Vidi primjerke u BNP na str. 20.

21 Retrogradno.

16. Teodorik uime Anastazija

¼ silikva; 0,91 gr; 11,5 / 12,5 mm; k 6

Av. D N ANASTASIVS PP AVG²²

Rv. INVIC – TA ROMA

Monogram, iznad križ, ispod zvijezda

Kovnica: Mediolan

MEC, str. 430

Inv. br. 2818

17. Atalarik uime Justinijana

¼ silikva; 0,70 gr; 10 mm; k 6

Av. D N IVSTINIAN AVG

Rv. D N / ATHAL / ARICVS / RIX²³

Kovnica: Roma 528.–534. godine

MIB, 54 ; MEC, str. 432, T. 8, 127

Inv. br. 2819

Novci pripadaju razdoblju kada Dalmacijom vladaju Ostrogoti. Oni borave u većim gradovima poput Salone, ali drže i istaknute punktove radi kontrole prometa i trgovine. Takav istaknuti položaj bio je na gradini zvanoj Šutanj, koja se nalazi u neposrednoj blizini lokaliteta Klapavice. Premda su se Ostrogoti na prostoru rimske Dalmacije zadržali tek pola stoljeća, njihov boravak na tom prostoru posvjedočen je i brojnim nalazima novca.²⁴ Takvi nalazi zabilježeni su i u neposrednoj blizini Klapavica, Solinu i Dugopolju.²⁵

Premda ne smijemo zanemariti mogućnost tumačenja skupnog nalaza s Klapavica u kontekstu značenja i

funkcije sakralnih građevina na lokalitetu, ipak se čini puno logičnijim da ga se najprije poveže sa složenim političkim prilikama u kojima se istočna obala Jadrana našla u prvoj polovici 6. stoljeća.²⁶ U to doba car Justinijan, u obrani bizantskih interesa, protiv Ostrogota pokreće odlučnu akciju. Rat Bizanta s Ostrogotima opisuje povjesničar Prokopije iz Cezareje od kojeg doznajemo o sukobima oko Salone. Podaci su itekako zanimljivi jer ih možemo dovesti u vezu s otkrivenim skupnim nalazom novca. Nakon ubojstva Amalasuante godine 535. bizantska vojska pod zapovjedništvom generala Munda upada u Dalmaciju i zauzima Salonu. Nedugo nakon toga u sukobu s velikom ostrogotskom vojskom Mundo pogiba, a Ostrogoti zadržavaju uporišta u zaleđu Salone, među kojima sigurno i sakralni arhitektonski sklop na Klapavicama koji koriste za potrebe arijanskog bogoslužja. Uskoro ponovno zauzimaju Salonu, no ne zadugo, jer već krajem godine 536. bizantski vojskovođa Konstancijan oslobađa grad i time cijelu Dalmaciju, dok se Ostrogoti povlače prema Italiji. Prema novcu koji je *terminus post quem* ostava s Klapavica vrlo se vjerojatno može datirati u razdoblje spomenutih najžešćih sukoba oko grada Salone, dakle u godine 535. i 536.. Recimo da su na već spomenutoj gradini Šutanj, koja se nalazi vrlo blizu s južne strane lokaliteta Klapavice, tijekom nedavnih istraživanja pronađeni bizantski novci salonitanske kovnice.²⁷ Takvim novcima se, između ostalog, financirala i bizantska vojska, koja je nakon završetka sukoba zauzela istaknute strateške točke.²⁸ Promatrajući nalaz ostave u kontekstu samoga lokaliteta Klapavice, osobito vezano uz značenje otkrivenih sakralnih građevina, recimo da su novci pronađeni uz sjeverni zid unutar narteksa crkve koju su Ostrogoti po svojoj prilici koristili za arijansko bogoslužje. Kako su pokazala arheološka istraživanja, crkva u ratu nije bila zapaljena. Ona se i nakon učvršćenja bizantske vlasti itekako koristila za bogoslužje. Na njoj se u to vrijeme obavljaju i određeni građevinski zahvati, poslije i dogradnje, no nitko nije otkrio skupinu zlatnoga i srebrnog novca koju je neki Ostrogot sakrio pod podom narteksa nadajući se povratku. Taj vrijedni nalaz ostao je tako sačuvan do danas, kao značajno svjedočanstvo o povijesti ovog dijela današnje Hrvatske u razdoblju Justinijanove rekonkviste.

22 Slova izvrnuta.

23 Ovakav oblik kuje se od 528. godine i karakterističan je za drugu polovinu Atalarikove vladavine. O tome detaljnije u: Demo 1994, str. 145.

24 Demo 1994, str. 189.

25 Demo 1994, str. 192, 193.

26 O prilikama na istočnoj obali Jadrana u prvoj polovini 6. stoljeća vidi u: Goldstein 1992, str. 17 – 29. Ondje je navedena i ostala literatura.

27 Na podatku zahvaljujem kolegi Damiru Kliškiću.

28 Marović 1986, str. 288; Marović 1994, str. 319.

LITERATURA

Bulić 1907

F. Bulić, *Sterro di una chiesa antica cristiana del VI sec. nella località detta Crkvina a Klapavice, nel Comune censuario di Klis (Clissa)*, *Bulletino dalm.* XXX 1907, 101 – 122

Demo 1988

Ž. Demo, *The Mint in Salona: Nepos and Ovida (474–481/2)*, *Studia numismatica labacensia Alexandro Jeločnik oblata*, Situla 26, Ljubljana 1988, 247 – 270

Demo 1994

Ž. Demo, *Ostrogothic Coinage from Collections in Croatia, Slovenia and Bosnia & Herzegovina*, Situla 32, Ljubljana 1994.

Gjurašin 2006

H. Gjurašin, *Klis – Klapavice – Crkvina Istraživanja tijekom godine 2006.*, *Obavijesti HAD – a 3*, Zagreb 2006, 99 – 103

Gjurašin 2007

H. Gjurašin, *Klapavice – Crkvina*, *Hrvatski arheološki godišnjak 3/2006*, Zagreb 2007, 406 – 407

Goldstein 1992

I. Goldstein, *Bizant na Jadranu*, Zagreb 1992.

Grierson & Blackburn 2006

Ph. Grierson & M. Blackburne, *Medieval European Coinage, 1 The Early Middle Ages 5th – 10th centuries*, (MEC), Cambridge 2006.

Hahn 1973

W. Hahn, *Moneta Imperii Byzantini 1* (MIB I), Wien 1973.

Kent 1994

J. P. C. Kent, *The Roman Imperial Coinage* (RIC X), London 1994.

Marović 1986

I. Marović, *Depot bizantskog novca iz Slatina (o. Čiovo) i novci solinske kovnice u Arheološkom muzeju u Splitu*, VAHD 79, Split 1986, 285 – 308

Marović 1994

I. Marović, *O pretpostavljenoj kovnici novca u VI. st. u Saloni*, *Salona Christiana* (katalog izložbe) Split 1994, 315 – 320

Morrisson 1970

C. Morriison, *Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliothèque National 1*, (BNP) Paris 1970.

Discovery of a hoard of coins dated to the fifth and sixth centuries in Klapavice (Crkvina) near Klis

Keywords: *Ostrogothic coins, Byzantine coins, Klapavice, Klis, Salona, Ostrogoths, Byzantium, Justinian's reconquest*

34 |

THE NUMISMATIC COLLECTION of the Museum of Croatian Archaeological Monuments in Split has recently been enhanced by a valuable new discovery. During archaeological research conducted by the Museum at the Klapavice (Crkvina) site approximately 2 km north of the town of Klis, a hoard of gold and silver coins dated to the fifth and sixth centuries was discovered in addition to numerous Roman and Byzantine coins. The find consists of 17 exemplars of coins out of which are 14 golden Tremisses while 3 are silver $\frac{1}{4}$ siliquae. For the most part, these coins can be ascribed to the mints that have been controlled by Ostrogothic rulers, along with one coin that displays most probably Odovacar's coinage. For some coins though, it was determined that they have been issued by the mint of Constantinople. Some pieces however differ in their features from the so far known examples and could therefore not be determined more precisely. This hoard should be interpreted within the framework of the complex political circumstances which beset the eastern Adriatic seaboard in the first half of the fifth century. This was the time when this region was ruled by the Ostrogoths, against whom the Emperor Justinian, in defence of Byzantine inter-

ests, launched a resolute campaign. The war between Byzantium and the Ostrogoths was described by the historian Procopius of Caesarea, who provided information on the conflicts around Salona itself. After the murder of Amalasantha in 535, the Byzantine army under the command of General Mundus marched into Dalmatia and seized Salona. Not long afterward, Mundus was killed in a battle with the large Gothic army, and the Goths retained their stronghold in Salona's hinterland, which certainly included the sacral building complex at Klapavice which was used for Arian liturgical services. They soon re-occupied Salona, but not for long, for already at the end of 536 the Byzantine commander Constantianus liberated the city and all of Dalmatia in the process, while the Goths withdrew into Italy. Based on the coins which are *terminus post quem*, the hoard from Klapavice can very likely be dated to the period of the fiercest battles around Salona in 535 and 536. Besides the historical and political context, an additional attempt is made to explain this hoard in the context of the Klapavice site itself, particularly with reference to the importance of the sacral buildings discovered there, and their relationship to the location of the discovery.